

Мотлях Олександр Іванович,
завідувач наукової лабораторії з проблем
психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень ННІЗДН
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ – ЯК БУТИ З НЕЮ ДАЛІ?

Виклики сьогодення все більше ставлять перед нами складні для розв'язку завдання, до яких наше суспільство не завжди готове. Не перераховуючи всіх, означимо основні: затяжна гібридна війна з північним сусідом, всесвітня епідемія захворюваності населення планети на вірус Covid – 19, в тому числі й наших співвітчизників, складна політична ситуація в середині країни, з якої ми ніяк не можемо вибратися, оскільки кожного разу нам додається щось нове, більш складніше, аніж попереднє. Хвилю чергових всенародних обурень здійняв Конституційний Суд України, який оприлюднив 27 жовтня поточного року своє рішення про визнання неконституційними окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» та кримінальної відповідальності за недостовірне декларування. Для кращого розуміння проблематики питання, прочитуємо одну із витримок цього документу: «Конституційний Суд України доходить висновку про неконституційність окремих положень закону № 1700, що стосуються повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції в частині контролю виконавчої влади над судовою гілкою влади, а саме: повноважень та прав Національного агентства з питань запобігання корупції, уповноважених осіб та уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції, особливостей врегулювання конфлікту інтересів, що виник у діяльності окремих категорій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, обліку та оприлюднення декларацій, контролю та перевірки декларацій, встановлення своєчасності подання декларацій, повної перевірки декларацій, моніторингу способу життя суб'єктів декларування, додаткових заходів здійснення фінансового контролю, відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» [1].

Також Конституційний Суд України встановив, що норма статті 366¹ (Декларування недостовірної інформації) Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за неправдиве декларування є надмірною за вчинення цих правопорушень. А негативні наслідки, яких зазнає чи може зазнати особа, що була притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, є непропорційною шкодою, яка настала або могла настати у разі вчинення відповідних діянь.

Фактично, своїм рішенням цей головний суд країни одним розчерком пера звів нанівець усю вітчизняну антикорупційну діяльність.

Яку реакцію на таке рішення Конституційного суду України можна було очікувати від Президента України, Парламенту, Уряду, інших державних інституцій, громадськості – тільки негативну. Такою вона є і з боку наших зарубіжних партнерів, які надавали адресну донорську допомогу в надії як не повного подолання, то хоча б зниження реальних проявів корупції в Україні. Як будуть надалі вибудовуватися відносини нашої країни з Європейським союзом, з провідними західними інституціями, які надають нам фінансову допомогу, кредитують довготривалі проекти, як буде у цілому розвиватися інвестиційний клімат й інше важко сказати, а тим більше спрогнозувати, однак вихід із цієї ситуації потрібно шукати, підходячи зважено, продумано і конструктивно.

Як на мене, потрібно без зайвих емоцій оцінити стан в якому ми опинилися і дати собі відповідь на питання: чому так сталося і який є з нього вихід?

Відповідаючи на першу складову проблемного питання «чому так сталося» я, як і більшість поміркованих українців, розумію – корінь зла потрібно шукати не в Конституційному Суді України і суддях, які приймали це рішення, він знаходиться значно глибше, ми просто цього раніше не розуміли, а тому й не надавали належного значення. Будемо відвертими, скандальне рішення Конституційного суду України стало не просто реакцією на звернення 47 народних депутатів Верховної Ради України, більшість з яких це колишні «регіонали» та їх прихильники. Це виклик всієї системи, яка сформувалася значно раніше і жила за своїми неписаними законами і неготова нічого в собі змінювати, тим більше чимось поступатися. Іншими словами – це політична корупція з наявними її ознаками і проявами. Її основи закладалися десятиліттями назад і передавалися у спадок наступній владі. І це вже стало нормою життя можновладців і відбувалося аж до Революції Гідності. Саме вона змусила вже нову владу України діяти в новому форматі і зробити вибір у напрямі інтеграції нашої держави до кращих стандартів життя. З поміж запропонованих на той час варіантів, перспективним видавався саме європейський формат, який і відкривав перед Україною нові горизонти, а відповідно й можливості. Водночас, на шляху до швидкої реалізації наших амбітних планів, західні партнери висунули кілька ключових вимог, однією з яких була реальна боротьба з корупцією. Для цього вони виробили певний алгоритм дій і запропонували владі України його до виконання. Також розробили механізм адресної допомоги в боротьбі з корупцією із забезпеченням зовнішнього моніторингу за реалізацією даного проєкту. Ось тут то і з'явилися перші побоювання тодішньої влади України, оскільки це прямо торкнулося б їх самих і наближених до них. Як мені видається, системою був відпрацьований механізм владного самозбереження. Він полягав у тому, що з одного боку влада всебічно демонструвати боротьбу з корупцією в Україні, створюючи нові профільні державні установи, а також силові органи і структури (НАЗК, НАБУ, САП,

ВАСУ), розробляти нові законодавчі акти спрямовані на протидію і запобігання цим негативним явищам, з іншого боку нічого не робити, щоб не нашкодити самим собі і собі подібним. Таким чином у 2014 році було прийнято окремий Закон України «Про запобігання корупції», а також додано в Кримінальний кодекс України окрему норму статті 366⁻¹ (Декларування недостовірної інформації). Під них виробили правові інструментарії боротьби з корупцією, і вже у співвітчизників жевріла надія на позитивні зміни в напрямі очищення українського суспільства від ганебних корупційних проявів, особливо що стосувалося системи вертикалі влади.

Що ж відбулося далі – зміна влади в Україні, доволі кардинально, з новими вимогами до роботи антикорупційних органів. Почали відбуватися тертя між структурами виконавчої гілки влади й посадовцями, які стали страждувати одне одного, висуваючи докори щодо надмірності повноважень антикорупційних структур. Періодично ці конфлікти з'являлися, потім залагоджувалися, однак протистояння повністю не зникали. Суспільство не сильно вникало в розборки політичних лідерів. Таким чином, ззовні воно виглядало нібито все добре, а насправді не так. Тобто, до початку поточного року нібито всіх усе в антикорупційному законодавстві влаштувало, а якщо й ні, то публічно ніхто не демонстрував своїх невдоволь, а під його завершення «як грім серед ясного неба» з'явилося рішення Конституційного Суду України, в якому зазначено, що норми окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» та кримінальної відповідальності за недостовірне декларування є неконституційними.

Усе викладене вище можна назвати як наступ сформованої й усталеної десятиліттями правлячої системи в дії. Спрацювала вона саме зараз, бо пішов тотальний наступ нинішньої влади на їх кровні інтереси. Чинний Президент України, Володимир Зеленський, почав вимагати від уповноважених на боротьбу з корупцією структур, конкретних посадових осіб результатів роботи, а не чергових відписок. Щодо ефективності їх діяльності виникли запитання й у наших західних партнерів, й у самих українців, добросовісних платників податків з відрахувань яких формуються високі зарплати працюючого апарату цих структур. Більше того, витрати на утримання цих структур за офіційними статистичними даними навіть перевищують кількість надходжень, які вони дають в бюджет країни за рахунок проведених операцій з конфіскації незаконно набутого майна та коштів вітчизняних корупціонерів. І ось коли почали з'являтися маломальськи якісь результати роботи спеціалізованих антикорупційних структур система піднялася на дибки. Пішли звинувачення на адресу НАЗК, НАБУ в їх надмірній цікавості до статків посадовців, відкритості е-деклараций чиновників, тиску на суб'єктів декларування тощо. Все це було звичайною ширмою для визнання окремих норм антикорупційного законодавства України неконституційними.

«Який же є вихід з цього стану» – відповідь на другу складову цього проблемного питання. Як відомо було озвучено Президентом

України, Парламентом та Урядом і самими суддями Конституційного Суду України кілька варіантів його розв'язку, як на мене, жоден не є дієвим. Зокрема, Президент України з провладною йому партією «Слуга народу» вбачають радикальний шлях виходу з цієї ситуації – перезавантаження роботи всього Конституційного Суду України. Для цього він подав до Верховної Ради України Проект закону «Про відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства» (№ 4288), яким пропонує припинити повноваження суддів Конституційного Суду України і визнати його рішення про декларування «нікчемним». Лунали заклики й до розпуску Парламенту і формування всіх владних інституцій за новою пропорційною системою. Такі пропозиції з'явилися як реакція на висловлювання окремих народних депутатів України, які вважають, що відносно суддів відбувається булінг. Були думки й окремих суддів Конституційного Суду України, які в основному зводилися до удосконалення законодавства України у питанні запобігання корупції.

Давайте розглянемо їх по порядку. Спочатку президентський варіант. Як ви думаєте, до чого призведе радикалізм дій Глави держави. Звісно до хвилі протестів, силових протистоянь з можливими погромами і жертвами. І, зрозуміло, що в цій боротьбі об'єднуються ті, які були раніше у владі й натеper вони там перебувають, в тому числі ті, котрі не втрималися на владному олімпі, але міцно тримаються за нього через зв'язки з колишніми однопартійцями. Зрозуміло, їх союзниками будуть олігархи, які не поступляться своїми бізнесовими інтересами. Чи потрібне всім нам чергове потрясіння? Мабуть ні. Ми й так знаходимося у «глибокій борговій ямі», економічній кризі, гібридній війні й так далі. Перебуваємо далеко не в кращій ситуації за рівнем довіри до нас із боку розвинутих країн світу. А тому будь-який радикальний крок – це реальний конфлікт з непередбачуваними наслідками.

Щодо ж до іншого варіанту, який мав місце у висловленнях політиків, тобто розпуск Парламенту і формування його на новій пропорційній основі. Скажіть, як це вплине на рішення Конституційного Суду України? Аж ніяк. Рішення цього ключового органу країни остаточне і безповоротне – так трактує Основний закон держави Конституція України. Позачергові парламентські вибори тільки ще більше загонять нашу країну у злидні, оскільки ми розуміємо олігархи нам не допоможуть, вони так своїх грошей на вітер не кидають.

І нарешті щодо варіанту удосконалення чинного антикорупційного законодавства, запропонованого окремими суддями Конституційного Суду України. На скільки він може бути ефективним, не знаю. На загал вони не заперечують, що корупція є однією з основних загроз національній безпеці України. Водночас наголошують, протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів та приписів законодавства, що не знайшло відображення в ст. 366¹ Кримінального кодексу України, тим самим суперечить ч. 1 ст. 8 Основного Закону України. Також побутує думка окремих суддів Конституційного Суду України, що потрібно лаконічно

виписати норму цієї статті, а саме з її диспозиції прибрати слова «завідомо недостовірних відомостей», а також «умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації» і змінити назву ст. 366¹ (Декларування недостовірної інформації) на іншу і зробити її більш лаконічною. А що ж тоді залишиться в статті? Нічого, за що можна було б притягувати до відповідальності корупціонерів. Ця стаття автоматично підлягатиме декриміналізації.

Який же залишається вихід з цієї ситуації. Як на мене:

1. Повністю відмовитися від радикальних кроків влади і відпрацьовувати всі можливі варіанти в рамках правового поля.

2. Залучити до цього процесу представників міжнародної спільноти у виробленні зважених рішень, щоб не підірвати авторитет нашої країни і влади, яка її представляє.

3. Ретельно переглянути чинне вітчизняне законодавство, яке спрямоване на боротьбу з корупцією в Україні і за необхідності провести його коригувальні дії, або ж виписати юридично виважено норму в новому порядку.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. м. Київ, 27 жовтня 2020 року п 13-р/2020 справа п 1-24/2020(393/20)

Некрасов В'ячеслав Анатолійович,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Корупція є однією із найнебезпечніших загроз правам людини, демократії, правопорядку, чесності та соціальній справедливості, вона перешкоджає економічному розвитку та загрожує належному і справедливому функціонуванню як держави та суспільства в цілому, так і підприємствам, установам, організаціям. Тому розв'язання проблеми корупції є одним із пріоритетних напрямків розвитку держави. Згідно з даними стандартного опитування щодо рівня корупції, найбільш пріоритетним напрямом боротьби з корупцією і для бізнесу (57 % респондентів), і для населення України (52 % респондентів) є очищення від корупції судової системи. Для населення України наступними за пріоритетністю (у порядку спадання) є охорона здоров'я (38 %), поліція і прокуратура (37 %), державний сектор економіки (27 %), податкова і митна сфери (25 %), а також фінансування партій та передвиборчих кампаній (21 %). На думку представників бізнесу, найбільш